

Семенова В. Г.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Одеський національний економічний університет, м. Одеса

Механізм формування інтелектуальної власності підприємств

Semenova V. G. PhD economics, Odessa national economic university, Department of Economics of the enterprise, Odessa

Mechanism of Intellectual Property companies

Анотація. Важливим перспективним напрямком діяльності вітчизняних підприємств є формування інтелектуальної власності. Однак для ефективного управління процесами створення та використання інтелектуальної власності необхідно сформувати відповідне методичне і методологічне забезпечення та інструментарій. Метою дослідження є розробка господарського механізму формування інтелектуальної власності підприємств. Відповідно до зазначеної мети завданнями дослідження є аналіз категорії «господарський механізм», її змісту та характеристик; виділення складових механізму формування інтелектуальної власності підприємств; характеристика кожної складової та визначення існуючих проблем їх побудови і напрямків їх розв'язання. Ефективність процесів формування інтелектуальної власності підприємств напряму залежить від налагодженості механізму управління цими процесами та узгодженої взаємодії окремих складових механізму. У статті досліджені літературні джерела щодо визначення категорії «господарський механізм» в системі управління підприємством. Механізм формування інтелектуальної власності є важливою підсистемою господарського механізму діяльності підприємства. Виділені основні складові механізму формування інтелектуальної власності та визначені основні характеристики кожної складової. Проведене дослідження існуючих підходів дозволило нам виділити наступні складові механізму формування інтелектуальної власності підприємства: правова; науково-технічна; організаційна; фінансова; мотиваційна; інформаційна. Кожна із розглянутих складових є важливою частиною загального механізму формування інтелектуальної власності. Взаємна узгодженість та взаємодія кожного з елементів механізму сприятиме ефективності досліджуваних процесів та швидкій їх реалізації.

Summary. An important perspective direction of domestic enterprises is the formation of intellectual property. However, for effective management to create and use intellectual property necessary to form appropriate methodological and methodological support and tools. The aim of the study is to develop an economic mechanism of formation of intellectual property companies. According to these goal objectives of the study is to analyze the category of "economic mechanism", its content and characteristics; allocation components of mechanism of forming the intellectual property of enterprises; characteristics of each component and determine existing problems of construction and directions of their solution. The effectiveness of the formation of intellectual property of enterprises depends on the coordination mechanism of management of these processes and coordinated interaction of individual components of the mechanism. The article examined the literature on the definition of the "economic mechanism" in the system management. Mechanism of intellectual property is an important subsystem of the economic mechanism of the enterprise. The basic components of the mechanism of formation of intellectual property and the basic characteristics of each component. The study of existing approaches allowed us to identify the following components of the mechanism of formation of

enterprise intellectual property: legal; science and technology; organization; financial; motivation; information. Each of the components is considered an important part of the mechanism of formation of intellectual property. Mutual coordination and cooperation of each of the elements contribute to the efficiency of the mechanism studied processes and rapid implementation.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інноваційна діяльність, господарський механізм, складові механізму, ефективність діяльності.

Keywords: intellectual property, innovation, economic mechanism, components of mechanism efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зростаючі темпи науково-технічного прогресу, інтенсифікація інноваційних процесів у світовій економічній системі спонукають підприємства до постійного впровадження у власну діяльність досягнень науки і техніки, до прискорення процесів створення нових технологій та інноваційної продукції. Для вітчизняних підприємств, незважаючи на складні економічні умови, також постає стратегічне завдання долучення до інноваційних процесів з метою успішної інтеграції у світове ринкове середовище та посилення власної конкурентоспроможності. Важливим перспективним напрямком такої діяльності є формування інтелектуальної власності підприємств. Однак для ефективного управління процесами створення та використання інтелектуальної власності необхідно сформуванню відповідне методичне і методологічне забезпечення та інструментарій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування інтелектуальної власності підприємств висвітлені у наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Е. Брукінг, Л. Едвінсон, Г. В. Сміт, Т. Стюарт, М. Мелоун, В. Д. Базилевич, О. Бутнік-Сіверський, М. В. Вачевський, О. Грішнова, П. Г. Перерва, А. Чухно, В. П. Чеботарьов, П. М. Цибульов, та інші. У працях зазначених дослідників досить детально розглянута теоретична сутність інтелектуальної власності та прикладні аспекти управління інтелектуальною власністю підприємств. Однак існує проблема відсутності повноти досліджень питань побудови механізму формування інтелектуальної власності, що потребує подальшого поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка господарського механізму формування інтелектуальної власності підприємств. Відповідно до зазначеної мети завданнями дослідження є: аналіз категорії «господарський механізм», її змісту та характеристик; виділення складових механізму формування інтелектуальної власності підприємств; характеристика кожної складової та визначення існуючих проблем їх побудови і напрямків їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результативність процесів формування інтелектуальної власності підприємств залежить від наявності на підприємствах певного налагодженого механізму їх реалізації. Для більш детального дослідження цих процесів необхідно розглянути сутність самого поняття «механізм».

У словнику за ред. А. Н. Азріліяна наведено таке визначення поняття «механізм»:

«1) послідовність станів, процесів, що визначають собою яку-небудь дію, явище; 2) система, пристрій, що визначає порядок якого-небудь виду діяльності; 3) внутрішній устрій (система ланок) машини, приладу, апарату, що приводить їх у дію» [1, с.492].

А. Ю. Чаленко зазначає, що в економіку поняття «механізм» прийшло з техніки, оскільки виникла необхідність в описі соціальних та виробничих процесів у їх взаємодії. При цьому, в одних випадках під механізмом розуміють сукупність станів системи, наприклад, «фінансовий механізм» (сукупність станів фінансової системи); «механізм соціально-економічного розвитку» (сукупність соціально-економічних станів господарської

системи); в інших - головний двигун розвитку (головний елемент структури системи, особливості його взаємодії з іншими елементами і т. ін.) [2, с. 26].

Виходячи з розглянутих визначень, можна зробити висновок про те, що термін «механізм» є універсальним для використання у різних сферах - від технічної до економічної. В економічній літературі часто використовується поняття «господарський механізм», або «організаційно-економічний механізм» який практично ототожнюється з процесом формування певного середовища, що створює сприятливі умови для розвитку виробничої та суспільної системи держави та підприємств [3-10].

С. В. Мочерний вважає, що «господарський механізм» є, по-перше, механізмом використання економічних законів; по-друге, механізмом розв'язання суперечностей економічної системи. По-третє, «господарський механізм» є функцією реалізації відносин власності і, по-четверте, механізмом узгодженості економічних інтересів [11, с.27].

Більшість авторів використовує системний підхід у визначенні господарського механізму [12-15]. Наприклад, Л. І. Абалкін зазначає, що господарський механізм включає в себе «різні гнучкі форми і методи господарювання, їх відповідність умовам економічного розвитку, що змінюються і характеру вирішуваних завдань» [12, с.3].

Ю. М. Осипов вказує, що господарський механізм - це «система, цілісна і функціонуюча система. Громадська система. Система матеріальна, з «людською» і «нелюдською» субстанцією. Включає в себе людину господарюючу, але й сама господарююча. Розумна і одухотворена, «думаюча» і вирішальна. Суб'єктна система. Система зі свідомістю. Система-культура. Самоорганізована соціальна система». Далі автор дає господарському механізму більш конкретне і змістовне визначення: «...як суспільної системи господарюючих суб'єктів з притаманними їм механізмами господарювання та властивими всій системі громадськими господарськими інститутами, що регулюють діяльність господарюючих суб'єктів» [13, с.61].

На думку Ю. Шишкова, економічний механізм є системою інструментів регулювання відтворювального процесу на основі суспільних економічних законів [14, с. 3-8.]. О. Г. Дерев'янка розглядає «господарський механізм як засіб функціонування економічної системи (незалежно від її розміру), в основі якого лежить певна сукупність виробничих відносин, тобто мова йде як про господарський механізм народного господарства в цілому (макроекономічний рівень), так і про господарський механізм суб'єктів підприємницької діяльності (мікроекономічний рівень)» [15, с.28]. .

Інші автори розглядають господарський механізм як систему формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів [16, с. 86-87.]. О. Васильєв визначає механізм як систему правових, організаційних та економічних заходів, які сприяють формуванню конкурентоспроможного виробництва, підвищенню його ефективності [17, с. 48].

Ми розділяємо точку зору науковців, які розглядають господарський механізм як сукупність форм, методів, інструментів управління та господарювання; як сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси та їх регулювання [18, с.32-34; 19, с.177; 20; 21; 21, с 19; 22; 23, с.189-199]. На наш погляд, таке визначення найбільш повно характеризує господарський механізм як економічну категорію.

Для дослідження господарського механізму необхідно також розглянути його складові елементи. На думку Н. Ю. Брюховецької, господарський механізм підприємства включає такі складові механізми: економічного управління, соціального управління та організаційного управління [24, с. 28]. Однак, на наш погляд, це далеко не повний склад господарського механізму підприємства. Як справедливо зазначає І. І. Грузнов, «кожній сфері діяльності відповідає свій механізм управління, тобто господарський механізм управління виробництвом на підприємстві можна розглядати як єдність багатьох підсистем, побудованих за відповідними сферам діяльності. Так ми приходимо до

сімейства господарського механізму управління виробництвом на підприємстві, що складається з ряду механізмів: господарський механізм управління науково-технічним розвитком виробництва, організаційним, економічним, соціальним, організаційно-економічним і т.ін. » [27, с. 88]. Далі той же автор зазначає, що «...ієрархічні структурні рівні елементів господарського механізму включають:

- метарівень - рівень міждержавного господарювання;
- макрорівень - рівень всього народного господарства країни;
- мікрорівень - рівень підприємства;
- внутрішньогосподарський рівень - рівень господарювання всередині структурних підрозділів підприємства.

Для формування кожного структурного рівня визначальне значення має вищий рівень» [25, с. 112-113].

Л. Піддубна виділяє наступні елементи організаційно-економічного механізму:

- принципи і задачі управління;
- методи, форми управління;
- організаційна структура управління підприємством;
- персонал;
- інформація та засоби її управління [26].

На думку Т. Полозової, до основних складових організаційно-економічного механізму відносяться:

- організаційна складова (система взаємозв'язків між структурними елементами);
- функціональна складова (сукупність видів діяльності, спрямованих на досягнення визначених цілей);
- процесна складова (характеризується як процес підготовки і прийняття управлінських рішень) [27, с. 63-65].

Ряд дослідників відносить до складових економічного механізму наступні:

- форми планування показників праці та оцінки діяльності персоналу;
- форми організації виробництва, праці та управління;
- системи оплати та стимулювання праці;
- нормування праці;
- взаємовідносини підрозділів по «горизонталі» та по «вертикалі»;
- форми підготовки кадрів та системи роботи з кадрами;
- форми участі працівників в управлінні [22, с. 27; 24, с. 41].

Ми приєднуємось до думки І. І. Грузнова, який вважає, що господарська діяльність на рівні підприємств є сукупністю наступних п'яти елементів: науково-технічної, організаційної, економічної, соціальної та екологічної. Крім того сфери діяльності можуть бути змішаними, наприклад, техніко-організаційна, техніко-економічна, організаційно-економічна, соціально-економічна, техніко-організаційно-економічна та інші. Кожна із сфер діяльності входить до складу господарського механізму та є його підсистемою [25, с.77]. Механізм формування інтелектуальної власності є важливою підсистемою господарського механізму діяльності підприємства. Виділення його основних складових та їх характеристика необхідні для ефективного побудови зазначених процесів.

Автори дослідження [28] зазначають, що до основних елементів механізму управління промисловою власністю відносяться науково-технічне забезпечення, інформаційне, кадрове, маркетингове, фінансове, правове та адміністративне забезпечення. Погоджуючись, в цілому, з таким підходом, хочемо зазначити, що назва деяких елементів (наприклад, адміністративне забезпечення), на наш погляд, нечітко відображає їх сутність. Проведене дослідження існуючих підходів дозволило нам виділити наступні складові механізму формування інтелектуальної власності підприємства:

- правова;
- науково-технічна;

- організаційна;
- фінансова;
- мотиваційна;
- інформаційна.

Розглянемо більш детально кожен із виділених складових. **Правова** складова механізму спрямована на забезпечення законності процесів формування інтелектуальної власності підприємства. На сьогодні в Україні прийнято широке коло Законів України у сфері інтелектуальної власності серед яких необхідно відмітити: "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі", "Про охорону прав на промислові зразки", "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг", "Про охорону прав на сорти рослин", "Про охорону прав на зазначення походження товарів", "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем", "Про авторське право і суміжні права", "Про захист економічної конкуренції", "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм", "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування". Однак аналіз процесів формування інтелектуальної власності на вітчизняних підприємствах показує, що в цілому законодавство у цій сфері недосконале, потребує уточнення та створення дієвої системи захисту прав та притягнення за порушення у сфері використання інтелектуальної власності, створення механізму трансферу технологій за кордон. На рівні підприємства важливого значення набуває своєчасне оформлення відповідних прав на об'єкти інтелектуальної власності., оформлення угод щодо передачі прав власності та відстежування патентної інформації у обраній сфері діяльності.

Науково-технічна складова полягає у забезпеченні процесів створення та використання інтелектуальної власності на основі новітніх науково-технічних розробок, застосування високих технологій, орієнтації на інноваційні технології у всіх сферах діяльності. Якісне проходження досліджуваних процесів неможливе без формування на підприємстві науково-технічної бази, дослідних ділянок, лабораторних умов, новітнього технічного устаткування та оснащення. Крім того проходження зазначених процесів неможливе без залучення професійного науково-технічного персоналу, спроможного здійснювати творчу діяльність та втілювати результати наукових досліджень у винаходи, промислові зразки, тощо.

Організаційна складова механізму орієнтована на установлення взаємозв'язків між усіма підрозділами підприємства як по «горизонталі», так і по «вертикалі». Важливого значення, на наш погляд, набуває виділення окремого підрозділу (відділу патентування та раціоналізації) наділеного чітко окресленими правами та обов'язками щодо реалізації процесів створення та використання об'єктів інтелектуальної власності. Наявність таких повноважень, зокрема, зосередження функцій планування та контролю реалізації цих процесів на рівні даного підрозділу дозволить повисити відповідальність за ці процеси, скоротити витрати на їх здійснення та підвищити якість їх проходження. Вважаємо, що діяльність таких підрозділів доцільно будувати не на основі функціонального підпорядкування адміністрації підприємства, а на засадах процесного підходу.

Фінансова складова є невід'ємною частиною досліджуваного механізму. Процеси формування інтелектуальної власності потребують значних фінансових коштів (здійснення науково-дослідних та дослідно конструкторських розробок; придбання унікального устаткування і оснащення; використання матеріалів із заданими властивостями; проведення лабораторних дослідів та аналізів; оплата праці висококваліфікованих інженерів, конструкторів, технологів та ін.). Причому потрібно враховувати високий рівень ризику та невизначеності інноваційних розробок. Важливого значення набуває розрахунок доцільності застосування власних джерел та можливість залучення позикових та інших джерел інвестування.

Мотиваційна складова механізму набуває сьогодні все більшого значення в процесах створення об'єктів інтелектуальної власності. Зрівнювальний підхід до оплати праці на

підприємствах нівелює зусилля працівників та перешкоджає формуванню творчої атмосфери на підприємстві. Диференційний підхід до оплати праці (особливо в частині додаткової оплати) створює передумови до активізації творчості працівників, підвищує зацікавленість у результатах власної праці та у результатах відповідного підрозділу. Ми вважаємо, що мотиваційна функція також повинна бути функцією керівника підрозділу, в межах якого і здійснюються процеси формування інтелектуальної власності. Делегування даної функції на рівень підрозділу дозволить об'єктивно визначити розмір нагороди кожного працівника відповідно до його вкладу.

Інформаційна складова сьогодні є основою успішності реалізації інноваційних процесів на підприємстві. Швидкі зміни в ринковому середовищі, постійні коливання кон'юнктури ринку, удосконалення інформаційних технологій вимагають від підприємств постійного аналізу ринку та науково-технічної інформації. Крім того створення внутрішніх інформаційних систем управління підприємством спрощує та прискорює проходження багатьох процесів і надає можливості для їх вчасного та всебічного аналізу.

Кожна із розглянутих складових є важливою частиною загального механізму формування інтелектуальної власності. Взаємна узгодженість та взаємодія кожного з елементів механізму сприятиме ефективності досліджуваних процесів та швидкій їх реалізації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Ефективність процесів формування інтелектуальної власності підприємств напряму залежить від налагодженості механізму управління цими процесами та узгодженої взаємодії окремих складових механізму. У статті досліджені літературні джерела щодо визначення категорії «господарський механізм» в системі управління підприємством. Виділені основні складові механізму формування інтелектуальної власності та визначені основні характеристики кожної складової.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у подальшому розвитку методичних засад побудови ефективної системи управління інтелектуальною власністю підприємства на основі виділення складових механізму формування інтелектуальної власності. Наукові результати та розробки мають не тільки теоретичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для побудови ефективного механізму формування інтелектуальної власності. Перспективи подальших досліджень полягають у обґрунтуванні напрямків підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств.

Список літератури.

1. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 5-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики. 2002. – 1280 с.
2. Чаленко А. Ю. О понятийной неопределенности термина "механизм" в экономических исследованиях / А. Ю. Чаленко // Економіка Промисловості. – 2010. – №51(3). – С. 26–33.
3. Теория активных систем и совершенствования хозяйственного механизма / В.Н.Бурков, В.В.Кондратьев, В.В. Цыганков, А.М. Черкашин. – М.: Наука, 1984. – 273 с.
4. Осипов Ю.М. Хозяйственный механизм государственно-монополистического капитализма. – М.: Изд-во Моск-го ун-та, 1987. – 400 с.
5. Хозяйственный механизм общественных формаций / Под общ. Ред. Л.И. Абалкина. – М.: Мысль, 1986. – 269 с.
6. Хозяйственный механизм управления социалистической экономикой: Учебн. пособие / П.Г. Бунич, Г.С. Мергелов, С.И.Шкурко, В.В. Лаптев и др. – М.: Экономика, 1984. – 304 с.
7. Буздалов И.Н. Хозяйственный механизм в агропромышленной сфере стран СЭВ. – М.: Наука, 1988. – 318 с.
8. Усиление действенности хозяйственного механизма на современном этапе / И.Л.Лукинов, В.И. Кононенко, А.И. Даниленко, А.В. Марьенко и др. – К.: Наукова думка, 1987. – 293 с.

9. Хозяйственный механизм на современном этапе / Под ред. П.Г. Бунича. – М.: Экономика, 1980. – 232 с.
10. Централизм и самостоятельность: новые пути развития хозяйственного механизма / В.М. Иванченко, А.А. Сергеев, Л.М. Алябина, Э.Ф. Миженская и др. – М.: Экономика, 1990. – 268 с.
11. Основи економічної теорії / За ред. С.В. Мочерного. – Тернопіль: АТ «Гарнекс», 1993. – 688 с.
12. Хозяйственный механизм общественных формаций / Под общ. Ред. Л.И. Абалкина. – М.: Мысль, 1986. – 269 с.
13. Осипов Ю.М. Хозяйственный механизм государственно-монополистического капитализма. – М.: Изд-во Моск-го ун-та, 1987. – 400 с.
14. Шишков, Ю. Світова фінансова система: необхідність реформ [Текст] / Ю. Шишков / Мэимо. – 1999. – № 11. – С. 3 – 8.
15. Дерев'янку О.Г. Фінансово-кредитний механізм у системі стратегічного управління //Фінанси України. – 1998. - № 7. – с.28-34.
16. Организационно-экономический механизм управления предприятием [Текст] / Ю. Лысенко, П. Егоров // Экономика Украины. – 1997. – № 1. – С. 86-87.
17. Менеджмент регіонального розвитку [Текст] : монографія. / за ред. О. В. Васильєва, К. А. Фісуна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. –Х. : ХНАМГ – 2010. – 375 с.
18. Булеев И.П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов. – Донецк: ИЭП АН Украины, 1993. – 225 с.
19. Деловому человеку: Словарь - справочник.- Луганск: НИОЦПОВУГИ, 1997. – 224 с.
20. Панфилов, А. С. Системный подход в организации управления предприятием [Текст] / А. С. Панфилов. – М. : Знание, 1989. – 64 с.
21. Кондратенко, Н. О. Підходи до формування механізму державного регулювання організаційно-ресурсного забезпечення машинобудівної галузі [Електронний ресурс] / Н. О. Кондратенко, Ю. В. Гусак. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/podhody-k-formirovaniyu-mehanizmagosudarstvennogo-regulirovaniya-organizatsionno-resursnogo-obespecheniya-mashinostroitelnoy>
22. Дикань, В. Л. Економічний механізм підприємства [Текст] : навчальний посібник / В. Л. Дикань, І. М. Писаревський. – Харків: ХФВ “Транспорт України”, 2002. – 128 с.
23. Поленчук, В. М. Економічний механізм розвитку підприємств у історичному досвіді ринкових трансформацій [Текст] / В. М. Поленчук, О. Б. Наумов // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – Випуск 45. – с. 189 – 199.
24. Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1999. – 276 с.
25. Грузнов И.И. Организационно-экономические механизмы управления.: Учеб. пособие /Одесс. гос. политехнический ун-т. – Одесса: Астропринт, 2000. – 292 с.
26. Піддубна, Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання управління [Текст] : монографія / Л. І. Піддубна. – Харків. – ВД "ІНЖЕК" 2007. – 368с.
27. Полозова, Т. В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості [Текст] / Т. В. Полозова, Ю. В. Овсюченко // Вісник МСУ / VesntnikVSU /, економічні науки. –Том VIII. – 2005. – № 1-2. – С. 63-65.
28. Черепанова В. О., Кушнарьова О. О. Сутність та складові механізму управління промисловою власністю підприємства [Електронний ресурс] / В. О. Черепанова, О. О. Кушнарьова. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/6069/1/vesntnik_HPI_2012_5_Cherepanova_Sutnist.pdf